

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
КАФЕДРА ОЛІМПІЙСЬКОЇ ОСВІТИ

Історія української культури

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ НА ТЕМУ:
«Українська національна культура»

галузь знань 07 Менеджмент та адміністрування

спеціальність 073 Менеджмент

Лекція з дисципліни «Історія української культури» для студентів спеціалізації «Менеджмент» за спеціальністю 073 Менеджмент

I с. (денна форма навчання)

Розробник: к. мистецтвознавства Падовська О.М. ©

Тема 2. Українська національна культура.

- 1. Українська наукова думка про сутність культури та культурно-історичний процес на українських землях**
- 2. Феномен української культури та її самобутність.**
- 3. Знаки і символи української етнокультури та її вияв у сучасній культурі.**
- 4. Національна культура і мова: мовні і психологічні особливості українського народу**

1. Українська наукова думка про сутність культури та культурно-історичний процес на українських землях

Культуру впродовж історії людства в більшості пов'язували з **моральністю** — вкоріненою у давнині традицією. **Античність** означувала к-ру як 1) приналежність до певної соціальної спільноти (укр.Еней: козак). **Середньовіччя** помножує комплекс значень «к-ри» поняттями: 2) культу; 3) лицарства; 4) цивілізованості (місто); 5) освіченості, книжної ученості. **Відродження** дає к-рі розуміння досконалості людини в її активності: 6) прагнення гармонії, розвитку. **Просвітництво** вклало в «к-ру»

світоглядно-моральний зміст. Філософія XVII-XVIII ст. йшла до цілісного осягнення культури, як світового здобутку, заснованого на ідеї всезагальності людського розуму, його законів. Різниця між людьми та народами виражена мірою розумності, надбаннями, що досконалять розум. Представники нім. класичної філософії розглядали к-ру як історичний процес розвитку духу, де опозиція «природи» і «к-ри» — необхідна тимчасова віха на шляху до їх синтезу. Ідеї **Йогана Готфріда Гердера** (1744-1803) стимулювали розвиток наук: порівняльне мовознавство, дослідження міфології та фольклору. У його праці «Ідеї до філософської історії людства» він позитивно ставився до визвольної боротьби слов'янських народів і пророкував їм велике майбутнє: *«Україна стане новою Грецією. Чудове небо над цим народом, його весела вдача, музичність, родючі лани і т.п. коли-небудь прокинуться від сну...виникне цивілізована нація. Її кордони будуть простягатися до Чорного моря і звідти по всьому світу. Угорщина, всі ці народи, частина Польщі і Росії стануть причетними до цієї нової культури. З Північного Заходу, дух цей поширеться по всій тепер зануреній у сон Європі і спонукає її служити такому ж духовному началу.»*). **Григорій Савич Сковорода** (1722-1794) розробив принципи символічного трактування к-ри, представляючи її як світи: 1) який творить людська спільнота і окрема людина в ній; 2) природи («макрокосм»); 3) «символів» (Біблія). «Зовнішня» чи матеріальна натура і «внутрішня» — «дух. натура» разом укладають дуалістичний світ вічного-тлінного, доброго-злого, піднесеного- пониженого.

XIX ст. Будителі слов'янського відродження: **Ян Коллар** (1793-1852), **Павло Йозеф Шафарик** (1795-1861), **Вацлав Ганка** (1791-1861). **Шевченкове**: *«І Коллара читаєте з усієї сили, і Шафарика, і Ганка, і в слов'янофіли так і претесь... І всі мови слов'янського люду — всі знаєте. А*

своєї дастьбі... Колись будем і по-своєму глаголать, як німець покаже та до того й історію нашу нам розкаже...». **Михайло Максимович** (1804-1873)

- 1) обґрунтував самобутність і самостійність укр. мови,
- 2) досліджував походження і давність (від X ст.),
- 3) розробив укр. правопис на історико-етимологічних засадах — максимовичівка («Думка про малоросійську мову і правопис її», 1830);
- 4) заперечив норманську теорію походження Русі-України;
- 5) розбив теорію М. Погодіна про Україну — Південь Росії, «окраїну».

Наукова концепція к-рно-історичного розвитку укр. народу висунута в істиричних та л-рних працях чл. Кирило-Мефодіївського братства: «Книга буття укр. народу», «Статут слов'янського тов.-ва Кирила і Мефодія», відозви «До братів-українців», «До братів-росіян», «До братів-поляків»; **Пантелеймона Куліша** (1819-1897) «Повесть об украинском народе» та поема «Україна»; **Миколи Костомарова** (1817-1885) «Мысли об истории Малороссии», «Славянская мифология», «Две русские народности».

Ідею єдиної руської культури слов'янських народів дали у Сх. Галичині чл. «Руської трійці» (сер. XIX ст.) — **Маркіян Шашкевич** (1811-1843), **Яків Головацький** (1814-1888) та **Іван Вагилевич** (1811-1866).

Вагомий внесок **Михайла Драгоманова** (1841-1895): вважав «головним ділом» в людській історії — невпинний суспільний розвиток, «поступ людини і громади»; віддав перевагу загальнолюдським цінностям і, як федераліст, виступав проти унітарних багатонац. держав: людство має організовуватися за націями. Концепція вплинула на **Івана Франка**, на розуміння укр. к-ри, як цілком самостійного явища. Основник психологічного напрямку у вітчизняній культурі чл.-кор. Петербурзької АН **Олександр Потебня** (1836-1891) зазначав, що усі мови мають невичерпні внутрішні можливості для розвитку, однак мову нації визначає мова школи, мову школи — потреби виробництва, які формують мовний еквівалент нації. **Михайло Грушевський** (1866-1934) як історик і дослідник к-ри розробив

«укр. ідею» в рамках к-рно-історичної концепції: 1. «І. у. к-ри» починається вже з Трипільської культури; 2. до праукр. аргументовано зачислив антів. На поч. ХХ ст. ініціював видання в Петрограді 2-томової колективної праці «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (1914/6, виданий 1-й т.). Редколегія: **Федір Кіндратович Вовк** (1847-1918) (антропологічні та етнографічні особливості укр. народу); **Олексій Олександрович Шахматов** (1864-1920) (історія укр. мови); **Степан Львович Рудницький** (1877-1937) (географія України).

Для осягнення національної культури на межі ХІХ-ХХ ст. показовим є метод добору експонатів до колекції Нац. художнього музею України, очолюваного **Миколою Біляшівським**. Поняття «укр. мистецтво» розглядалося широко:

- 1) укр. митці – що жили на теренах України, всіх національностей;
- 2) українці-майстри, які з тих чи ін. причин проживали поза Україною;
- 3) творчість чужих майстрів на Україні;
- 4) художні твори, сюжетно зв'язані з Україною — т. зв. Україніка.

У 1920-х рр. культурологічні проблеми України розроблялися літературно-мистецькими угрупованнями — Вільна Академія пролет. л-ри (ВАПЛІТЕ, 1925-1928). **Микола Хвильовий** (1893-1933) трагічні намагання укр. інтелігенції в межах реалізації марксистсько-ленінських ідей віднайти місце для нац.- к-ри. На к-рологічні погляди вплинули літературно-критичні праці неокласика **Миколи Зерова** (1890-1937) — «розстріляне відродження».

Загалом «І. у. к-ри» затінена історією укр. народу, як певний її сегмент чи доповнення. Іван Дзюба виділяє в цьому плані «Додатки» академіка **Дмитра Багалія** (1857-1932) до редагованого ним 2-го випуску «Історії укр. народу» **Олександри Єфименко** (1848-1918) (Харків, 1922).

Дмитро Донцов (1883-1973) науково доводив необхідність духовно-к-рної орієнтації на Європу і негативно ставився до впливу рос. л-ри

та к-рної традиції взагалі на історичну долю України. Автор відомої книги «Націоналізм» вважав, що к-рне відродження укр. нації можливе лише в самостійній укр. державі.

У праці «Українська культура. Коротка історія культурного життя укр. народу» (Київ, 1918) **Іван Огієнко** (1882-1972) виділив нац. к-ру в окремий предмет розгляду. В інших працях на еміграції ствердив, що укр. к-рі від початків властиві відкритість світові, відсутність ксенофобії (страх перед чужим) і гуманізм. Система її цінностей в період активного розвитку XVII-XIX ст. гуманістична.

В Галичині у видавництві Івана Тиктора вийшла «Історія укр. к-ри» за ред. **Івана Крип'якевича** (побутова і суспільна к-ра), **Володимир Радзикевич** (1886-1966, письменство), **Микола Голубець** (1892-1942, мистецтво), **Василь Барвінський** (1888-1963, музика), **Степан Чарнецький** (1881-1944, театр).

Внесок в осмислення укр. к-ри науковці еміграції: різносторонні українознавчі студії. **Володимир Антонович** (1834-1908): очолив проект: колективну монографію «Укр. к-ра» (1940). **Іван Мірчук** (1891-1961) характеризує українську культуру на тлі світової. Філософія українця, як і в ін. східних слов'ян — то філософія життя, яка не вдається до абстракцій, а прагне вияву в чуттєво-релігійнім настановленні, в естетичнім сприйнятті, в потрактуванні світових подій. Без системності є часті інтуїтивістські осяяння, що спираються на чуття. Вчинками керують не так веління розуму, але суб'єктивні чинники, замішані на почуттях і волі. Домінування жіночого начала виявленне у частому встановленні ідеалізованої так особи жінки на п'єдистал. Первісне відчуття, сильно закорінене в глибинах душ — основний мотив їх діяльності — Любов, серце; Матір і дитина. **Памфил Юркевич** (система *sit venia verbo* — філософії серця).

Видання на еміграції двотомової (у 3-х кн.) «Енциклопедії Українознавства» з тематичним оглядом галузей укр. культури і мистецтва за ред. В. Кубійовича оприлюднило й систематизувало величезний масив фактів укр. к-ри. У Нью-Йорку вийшли «Нариси з історії нашої культури» *Євгена Маланюка* (1954). За *Іваном Дзюбою* «гіпересей, насичений проникливими спостереженнями і глибокими думками». В Едмонтоні видано три книжки «Нарисів з історії укр. культури» (текст укр. та англійською), які доповнили працю Антоновича, довівши оповідь до новіших часів. Наукове товариство ім. Шевченка у серії «бібліотека Українознавства» видало велику книжку *Мирослава Семчишина* «Тисяча років укр. культури (Історичний огляд к-рного процесу)» — навчальний посібник, тоді найповніший.

Микола Шлемкевич (1894-1966) випустив такі роботи, як «Загублена укр. людина» (1954) та «Галичанство» (1958), де аналізував видове багатство духовної культури та принципи й механізм взаємодії її складових.

Зроблене в УРСР зводиться до видання фундаментальних багатотомових енциклопедичних видань з певних видів к-ри: 8 т. «Історії укр. л-ри»; 6 т. «Історії укр. мистецтва»; УРЕ під заг. ред. *Миколи Бажана*, монографії, праці з історії окремих видів мистецтва, історії науки в УРСР. Табу на цілі масиви к-ри (творчість репресованих, дореволюційних «націоналістів», діаспори). Нарис «Укр. к-ра, її минувшина і сучасність» *Антоня Козаченка* (1931) та за тимчасової «відлиги» у вид-ві «Рад. школа» — «Історія укр. к-ри (З найдавніших часів до середини XVII ст.)» *Михайла Марченка* (дід Валерія Марченка)— фрагментарно показали історію на рівні навч. посібника, а не наукових праць.

Станом на середину XX ст. історія укр. к-ри набула систематизованого вигляду з періодизацією за стильовими відмінностями епох в мистецтві, котра була вироблена західноєвропейською історією к-ри.

За незалежної України маємо академічну фундаментальну 6-томову Історію укр. к-ри. Нині укр. к-рологія: 1. долає жанровість у висвітленні нац. к-ри, 2. переглядає періодизацію к-рного розвитку; 3. співставляє явища нац. к-ри з європейською й світовою к-рою. *Ярослав Ісасвич, Леонід Макаров, Володимир Овсійчук, Мирослав Попович, Дмитро Степовик* розглядають укр. к-ру з принципів світової к-рологічної думки.

Постмодерний простір к-ри є визначальною рисою сучасної епохи, в якій виділяються: період становлення укр. к-ри в умовах державності; яскрава в динамічному к-рному розвитку доба *Віктора Ющенка* (всесвітньоісторичне значення трипільської культури; підняття на вселюдській рівень трагедії голодомору; гетьманські столиці, палацові та замкові комплекси; «Мистецький Арсенал», як найбільша колекція творів укр. нац. к-ри; освітні реформи); комуно-олігархічний реванш із наступним, по Революції гідності, піднесенням культуротворчих потуг народу на тлі зовнішньої та внутрішньої агресії. Надважливим є нині дослідження стану к-ри в умовах укр. державності. На національну к-ру впливають: – тип держ. управління (моделі — демократична, авторитарна чи тоталітарна); – відкритість для істини (звільнення від творених на догоду соціальних замовлень стереотипів); – знання власної історії (живить честь народу; є адвокатом перед світом; накреслює історичні перспективи).

2. Феномен української культури та її самобутність.

Укр. к-ра — загальноєвропейська, гідно представлена досягненнями укр. митців і науковців. Постійні к-рні впливи не позбавляли її самодостатності. За *Всеволодом Голубничим* укр. нац. к-ра — це знання, примноження і передача всього найкращого, що було сказане й створене в Україні та в світі про життя, його аспекти, вічні істини і проблеми. Це все те, що українці збільшують і передають як свій нац. скарб у спадщину, і що вони

дають світові, цілому людству як свій власний неповторний внесок у підтвердження і пояснення життя у всіх його найрізноманітніших проявах. Вичерпне розуміння укр. нац. к-ри та її місця у загальнолюдській.

Укр. к-ра є головно к-ра більшості, материк — Україна. На місцях розселення творяться її відміни (американських і канадійських українців, українців Зеленого Клину), які суцї, допоки їх носії почуваються українцями і духовно пов'язані з Україною.

Не існує чистої к-ри народу, а вона постійно витворюється зі збереженого минулого; новостворюваних та асимільованих іззовні елементів. Нац. к-ра України самобутня, бо на цій землі трансформувалися відмінні, надто віддалені за суттю к-рні нашарування зіштовхуванням різних к-р з прадавнини. К-ра України їх асимілювала, адаптувала, щоб згодом віддзеркалити крізь призму власного світобачення. К-рні впливи і їх постійні перехрещення неминучі і є важливою передумовою к-рного розвитку. Ними супроводжуються завоювання і еміграції, творення держав і торгівля, шляхи сполучення і моря. Найменш к-рно розвинені відрубні народи. К-ра укр. народу постійно перебуває в контексті світового к-рологічного процесу. Українці віками творили власну самобутню к-ру, успадковуючи к-рні цінності пращурів, творчо осмислюючи надбання інших народів. Вони не лише розвивали власну нац., але й зробили внесок у скарбницю світової к-ри. Характерною особливістю укр. культури є її відкритість і стабільність, здатність сприймати і українізувати різні к-рологічні впливи.

У к-рі відрубність не сприяє поступу. Саме постійний гарт на межі різнорідних впливів дає укр. к-рі протягом історії відроджуватися і зберігати духовний генофонд нації. Аналіз рівня розвитку всіх галузей і складових елементів укр. к-ри дозволяє визначити її відповідність аналогічним системам, найдосконалішим зразкам і моделям світової к-ри.

Приклади до розуміння понять «український»? Шевченко? історія? (власна і спільна: 7 колін) (теорії і Я.Дашкевич) структура культури – функції – мова?

3. Знаки і символи української етнокультури та її вияв у сучасній культурі.

Знак (англ *sign, mark*, нім. *Zeichen n, Merkmal n*) — матеріальний, чуттєво сприйманий об'єкт, який виступає в процесах пізнання та спілкування в ролі заміни (представника) іншого предмета, явища, дії або події, і використовується для одержання, зберігання, перетворення та передачі інформації. Знак сприймається як носій певного смислу, значення, інформації. Знаки поділяють на природні та штучні. Загальні властивості знакових систем вивчає семіотика.

Сімвол (з грец. знак) — умовне позначення якого-небудь предмета, поняття або явища; художній образ, що умовно відтворює усталену думку, ідею, почуття. В українських піснях наявні традиційні уснопоетичні народні символи: сонце, місяць, зіроньки, човен, терен, верба, весна та ін. Символ дав митцеві можливість сконцентрувати в образі широке коло життєвих явищ, дозволяє гранично «згущати» і перебільшувати зображуване

Найархаїчнішими знаками визнано сонячні (солярні: коло, колесо з шістьма спицями, концентричні кола, круг з хрестом всередині) та місячні (люнарні: дуги, повернуті в різні боки, що символізувало фази місяця; півмісяці, повернуті «рогами» догори) символи, які були тісно пов'язані з календарем. Рослини, Тварини, Птахи... Геометричні знаки. Тризуб. Символічне значення кольорів. Блакить і Жовте....

4. Національна культура і мова: мовні і психологічні особливості українського народу.

Різні мови і різний спосіб мислення, ментальні відмінності. Так, відомий історик Ростислав Мартинюк про мову: «на углу» або «на розі» ззовні чи зсередини – різний кут зору.

Коваль С.В. Язик "велікій і магучій"? Ні! Довгий і пародійний! - Київ-Чернівці: "Зелена Буковина", 2012 - 88 с.

Ірина Фаріон, Оксана Забужко, Лариса Масенко, Лариса Ніцой, Святослав Літинський, Олександр Пономарів, Юрій Шевчук (винайшов термін до означення двомовності на телебаченні = мовна шизофренія). Перебіг законодавчих битв за і проти української мови останнього десятиліття свідчить про актуальність створення суто україномовного контенту, українського середовища на різних рівнях. Хоч і ствердила **Оксана Забужко** (*1957) (зустріч ЛНУ ім. І. Франка 9.09.2000): «Я не прихильник мовного пуризму. Мова сильна не тим, від чого захищається, а спромогою увібрати і перепустити крізь себе інші впливи, себто, не імунною системою, а здоровим шлунком, здатним до травлення».

Рекомендована література

Основна:

1. Історія української культури / за ред.І.Крип'якевича. – Київ : Либідь, 1994.
2. Історія української культури. Кредитно-модульний курс навч. посіб./ О. М. Цапко, Л. М. Дубчак, А. І. Піскарьова, Т. В. Гороховська, П. С. Прибутько. — Київ : КНТ: Дакор. — 2010. — 176 с.
3. Історія української та зарубіжної культури : навч. посіб. / за ред. С. М. Клапчука, В.Ф.Остафійчука. – Київ : Вища школа. Знання, 1999. – С. 7–20.
4. Курс лекцій з української та зарубіжної культури : навч. посіб. / за ред. Цюбова Л. В. –Львів: Львівська політехніка, 1997. – С. 4–20.
5. Попович М. В. Нариси історії культури України. – Київ : АртЕк, 1998. – 727 с.
6. Семчишин М. Тисяча років української культури. – Київ, 1993

Допоміжна:

1. ДеКАленДар : перелік визначних дат історії та культури України / упоряд. Олена Падовська. - Львів : Сполом, 2010. - 366 с.

2. Золота підкова Лева : путівник / уклад. Наталя Недашківська, Олена Падовська, Наталя Космолінська, Юрій Охріменко. - [Б. м, б. р.]. - 63 с.
3. Культурологічні тексти : хрестоматія в 2 кн. / уклад. Шлемкевич Світлана, Падовська Олена. - Львів, 2008. - 356 с.
4. Охріменко Ю. М. Традиційна українська кухня як складова національної ідентичності в “Енеїді” Івана Котляревського / Ю. М. Охріменко, О. М. Падовська // Феномен людини. Здоровий спосіб життя: зб. наук. ст. – Львів, 2013. – Вип. 22. – С. 50 – 53.
5. Падовська О. За межею: доля українських пам'яток на території сучасної Польщі / Олена Падовська // Матеріали VI краєзнавчої конференції "Історичні пам'ятки Галичини". – Львів, 2016. – С. 139–146.
6. Падовська О. По Дунаю до витоків української душі : [передмова] / Олена Падовська // Блажко Л. Дунай у піснях українського народу : науково-популярний нарис / Любомира Блажко, Богдан Гурман. - Львів : Сполом, 2018. - С. 3-6.
7. Падовська О. Традиції виховання духу й тіла в Україні (за твором “Поучення” Володимира Мономаха) / О. Падовська, М. Чорненька // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2013. – № 3. – С. 200 – 203.
8. Падовська О. М. Малковичі в контексті проблеми збереження пам'яті у депортованих українців // Україна та Польща у вимірі незалежності (1918–2008 рр.) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Л., 2008. – С. 42–44.
9. Падовська О. Використання образу: зарис про стан національних символів та еталонів культури в Україні / Олена Падовська // Українські національні однокористувачі: становлення і розвиток. – Л., 2003. – С. 59–60.
10. Сухораба І. Фізичне виховання запорізьких козаків у творах Дмитра Яворницького / Ілля Сухораба, Олена Падовська // День студентської науки : зб. матеріалів щоріч. студент. наук. конф. - Львів, 2018. - С. 28-30.
11. Padovska O. Principles of National Sanitation and Physical Education in the Works of Osypa Zaklinska / Padovska Olena // Using sports, culture, and social studies as means to rediscover lost values : abstract book of

6th International Conference on Science Culture and Sport (25–27 April 2018). – Lviv, 2018. – P. 129.